

Propaganda és valóság a Magyar Rádióba érkezett levelekben 1952-ben és 1953-ban

Sz. Nagy Gábor

Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Médiatudományi Intézet

Tanulmányunkban áttekintést adunk azokról a levelekről, amelyeket a Magyar Rádiónak írtak a hallgatók 1952-ben és 1953-ban. Azt vizsgáljuk, hogy a Magyar Rádióhoz érkezett olvasói levelek milyen kritikákat fogalmaztak meg a Rádióban elhangzott műsorokkal és véleményekkel szemben, és rámutatunk arra az ellentétre, amely a párt által konstruált világ és a mindennapok valósága között húzódott. Ehhez bemutatjuk a korszak tömegtájékoztatási politikáját, valamint a közlő és a befogadó közötti lehetséges átjárást a levelezőmozgalom példáján keresztül.

Kulcsszavak: hallgatói levél, levelezőmozgalom, Magyar Rádió, propaganda, Rákosi-korszak

Propaganda vs. reality in letters received by Hungarian Radio in 1952 and 1953

This study provides an overview of the letters that listeners sent to Hungarian Radio in 1952 and 1953. It examines the criticisms expressed in these letters regarding the programmes and opinions broadcast on Hungarian Radio and highlights the tensions between party propaganda and the realities of everyday life. To this end, it presents the information policy of the period and explores interactions between the communicator and audiences through the example of the listeners' correspondence movement.

Keywords: correspondence movement, Hungarian Radio, listeners' letters, propaganda, Rákosi Era

1. Bevezetés

„A rádió hosszú évekig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a minap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot. De ez a harc, amely az utcán kivívtá a nemzet szabadságát és függetlenségét, a rádió falai közt is fellángolt. Akik a hazugság hirdetői voltak, e perctől fogva nem munkatársai többé a Magyar Rádiónak, mely ezen túl joggal viselheti Kossuth és Petőfi nevét. Mi, akik itt állunk a mikrofon előtt, mi új emberek vagyunk ezen a helyen. A jövőben a régi hullámhosszon új hangokat fognak hallani. Ahogy a híressé vált régi-régi eskümintá követeli, az igazságot, a teljes igazságot és semmi mást, csak az igazságot fogjuk elmondani. Egy részecske vagyunk az ország testéből. Kérjük, adják meg azt a figyelmet munkánknak, mely minden dolgozó magyar embernek jár. Mi az egész forradalmi mozgalom szószólóinak valljuk magunkat, és a magyar nemzet hangját akarjuk hallatni ország-világ előtt. A rádió régi vezetőit és munkatársainak egy részét leváltottuk. Kelt Budapest, 1956. október 30-án” – hangzott el a Szabad Kossuth Rádióban 1956. október 30-án (idézi Szabó B. 1997: 28). A szöveget Örkény István fogalmazta meg, ami – Szabó B. István szerint – az író hitelességének visszaszerzéséért folytatott harcának csúcspontja volt.

A jelen tanulmánnyal célunk az, hogy olyan hallgatói leveleket mutassunk be az 1952-es és az 1953-as évből, amelyek a propagandatevékenységre és az ehhez fűződő hallgatói recepcióra reflektálnak; ezért jelen keretek között csak áttételesen foglalkozunk a Magyar Rádió (MR) műsoraiban elhangzottakkal. A hallgatói leveleket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzik, a Magyar Rádió Általános irataiban a Műsorborítékok között,¹ bár a raktári jegyzékben még utalás sincs arra, hogy az iratanyagban leveleket is találunk.² Ugyanebben az állagban szerepelnek az 1958 és 1979 között a Rádióhoz érkezett levelek kivonatai és ezek mutatókönyve is, amelyek a raktári jegyzékből azonosíthatóak. A Rádióhoz beérkezett leveleket a legritkább esetben őrizték meg, mert nagy mennyiségük miatt tárolásuk nehéz lett volna, így általában leselejteztek ezeket. Arról nincs információ a levéltári iratokban, hogy a levelekre a Magyar Rádió érdemben reagált volna. Sem Simándi Irén (2015) munkájában, sem a Magyar Rádió Levelezési Osztálya által a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetősége (KV) alá tartozó Agitációs és Propaganda Osztálynak (APO) megküldött jelentésekben és feljegyzésekben nincs utalás erre.³

A Műsorborítékokban hetvenhat levél van, ebből hetvenkettőt írtak az általunk vizsgált időszakban, vagyis a Rákosi-korszak legsötétebb éveiben. Az utolsó levél néhány héttel Sztálin halála után készült. Ebben a kutatásban azokat a leveleket vizsgáltuk, amelyekből megállapítható, hogy kifejezetten a Magyar Rádió működésével és műsoraival kapcsolatos kérdésekre reflektálnak. Ezeket a Rádió valóságértelmezésével szembeni oppozícióként elemeztük, azaz arra a kérdésre kerestünk választ, hogy miként viszonyult a médiában közölt valóság a levélírók mindennapi tapasztalataihoz. A levelek azt mutatják, hogy a rádióhallgatók azonosítani tudták a propaganda-elemeket az elhangzott műsorokban, és ezzel szemben bizonyos fokú kritikát fogalmaztak meg. Fontosnak tartjuk elmondani, hogy ezek a levelek nem teljesen ismeretlenek, Vámos György (2003) Sztálin halálának rádióbéli visszhangjáról szóló írásában már bemutatott ezek közül néhányat.

2. A Rákosi-korszak tájékoztatáspolitikája

1945 és 1947 között a lehetőségekhez képest plurális médiatér alakult ki Magyarországon. A média területén a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronton belüli és az azon kívüli pártok nagyobb része rendelkezett néhány sajtóorgániummal, ami lehetőséget teremtett arra, hogy tájékoztassák a közvéleményt az általuk fontosnak vélt

1 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a.

2 Érdemes lenne többet tudni arról, hogy miért pont ide helyezték el ezeket, de ezzel kapcsolatban semmiféle információ nincs.

3 HU-MNL-OL-276-89, HU-MNL-OL-276-89-262.

ügyekről, témákról. A tömegkommunikáció irányítása a koalíciós elveknek megfelelően paritásos alapon működött. A terület felügyeletével megbízott kormányzati és minisztériumi szervek (a Miniszterelnökség és a Tájékoztatási Minisztérium) a Független Kisgazdapárt irányítása alatt álltak, azonban az államtitkári pozíciókban már a Magyar Kommunista Párt politikusai voltak. A pártok kizárólag a saját sajtótermékeik felett diszponáltak.

1948 után a Magyar Dolgozók Pártja fokozatosan számolta fel ezt a struktúrát, és vonta saját hatásköre alá az ezzel kapcsolatos feladatokat. A kormányzati és a minisztériális irányítás helyett a pártszervezeteken belül létrehozott szervezetek (az Agitációs és Propaganda Bizottság és az Agitációs és Propaganda Osztály) végezték a tömegkommunikációval és a nyilvánossággal kapcsolatos feladatokat. A korábbi sajtóstruktúra megváltozott, és 1951-re a még megmaradt, de kiüresített egykori pártlapok is megszűntek.

Rákosi-korszakban a tömegtájékoztatási eszközök feladata nem a szórakoztatás, hanem a propaganda terjesztése, a párt politikájának közvetítése és a tömegek nevelése volt (Classen 2013, Takács 2015). Megváltozott a sajtó és a rádió szerepe, már nem a tájékoztatás és az információközlés állt fókuszban, hanem a párt által meghatározott politikai irányvonal támogatása és magyarázata. A médiának tehát nem az egyedi történetek bemutatása volt a feladata, hanem általánosságban kellett megfogalmaznia a párt politikáját. Mozgósítania kellett, jó és követendő példákat kellett felmutatnia – ilyen volt például a sztahanovista mozgalom, a tervtúlteljesítés, az üzemek működése vagy a kiváló dolgozók munkája a szocializmus építéséért. Gyakoriak voltak a termelési riportok, amelyek egyfajta agitatív újságírói attitűdöt jelenítettek meg azzal a céllal, hogy a nemzetgazdaság számára különösen fontos terület növekedését, fejlődését mutassák be (Takács 2012, Szijártó 2008, Simándi 2015). Ezzel párhuzamosan a nyilvánosságban megnevezték azokat is, akik a központi narratíva szerint akadályozták a szocializmus felépítését; egyebek mellett az egyházak, a kulákok és a jobboldali szociáldemokraták számítottak ellenségnek (Takács 2013, Tóth 2021, Németh 2022).

3. A média és a befogadó

Ahogy később látni fogjuk a hallgatói levelekből, a központosított médiairányítás ellenére a közönség úgy tekintett a médiára, mint amelynek elsődleges feladata az, hogy az ő igényeit elégítse ki, és ne egy felsőbb hatalom elvárásainak feleljen meg.

Kutatásunk szempontjából fontos kérdés, hogy a befogadó miként tud visszajelzést adni azokra az információra, amelyeket a médiából felé közvetítettek. A Rákosi-korszakban az olvasói és a hallgatói levelek formájában volt lehetősége reagálni a médiában elhangzottakra, még ha ez nem is tette lehetővé a klasszikus értelemben vett, kétirányú kommunikációt. Kommer Erika (2019) szerint az olvasói és a hallgatói levél értelmezhető visszacsatolásként (*feedback*), mert a közlő által előállított tartalom és a befogadó erre érkező reakciója időben és térben eltér. Azonban a nyomtatott sajtó, a rádió és a televízió korában a közönségtől érkező levél csak akkor kerülhetett nyilvánosság elé, ha az adott médium érdemesnek tartotta arra, hogy közölje. Ennek ellenére a szerkesztőségekbe tömegesen érkeztek levelek. Ez sok esetben hasznos volt, mert ezek a levelek ötletet adhattak egy újabb cikk vagy riport elkészítéséhez. A levélírók nem minden esetben az elhangzott tartalomra reagáltak, hanem gyakran problémáikkal, gondjaikkal fordultak a szerkesztőségekhez, bízva a segítségükben. A médiára úgy tekintettek az emberek, mint amely kapcsolatot teremt köztük és a hatalom képviselői között.

A demokratikus médiarendszerben a sokszínűség elve mentén a szerkesztőség teret adhat olyan témáknak is, amelyek nem egyeznek az adott médium álláspontjával, ám a kommunista sajtóban ez nem fordulhatott elő, noha a szerkesztőségek ez idő alatt is sok kritikus levelet kaptak. Az olvasói leveleket gyakran saját állításainak alátámasztásaként használta fel a sajtó, és úgy érvelt, hogy a nehézségek nem a párt rossz döntései, hanem a külső vagy a belső ellenség tevékenysége miatt következtek be. Gyakori magyarázat volt például arra, ha egy üzemben valaki nem tudta teljesíteni a tervet, rossz minőségű munkát állított elő vagy a mezőgazdaságban a termés nem az elvárt mennyiségű volt, hogy a probléma nem a túlzott norma, az alapanyag hiánya, silány minősége vagy a nem megfelelően képzett munkás, hanem szabotázs, árulás vagy a nyugati országok ellenséges tevékenysége miatt történt. Ennek hatása az olvasói levelekbe is begyűrűzött: a levelezők gyakran név szerint gyanúsítottak embereket, akikből aztán osztályellenséget, osztályárulót kreáltak.

4. A levelezőmozgalom kezdetei

Brendan Simms (1991) szerint a munkáslevelezés hagyománya az 1871-es párizsi kommun idejéből eredeztethető, és már a weimari köztársaság idején a Német Kommunista Párt is kiemelt figyelmet fordított a munkáslevelezőkre. Szovjet-Oroszországban ez a polgárháború időszakában jelent meg, és a szovjet média később is tudatosan használta fel a munkás- (*rabkor*) és parasztlevelezőket (*selkor*) a sajtóban (Fitzpatrick 1997, Hicks 2006, 2007, Storella & Sokolov 2013).

Magyarországon a szovjet levelezőmozgalomról az 1920-as évek közepén értesülhettek a magyar olvasók, mégpedig arról, hogy a munkáslevelezők nagyon sok esetben gyilkosság áldozatai lettek, mert úgy tekintettek rájuk, mint a kommunista párt előretolt helyőrségeire.⁴ A kommunista sajtó tudatosan használta a levelezőket, és egész mozgalmat szervezett köréjük. A munkás-paraszt levelezők tagjainak rendszeresen szerveztek értekezleteket, ahol meghatározták a levelek tartalmát (ehhez a levelezéssel kapcsolatos brossúrákat is kiosztottak), sőt a párt gyakran anyagiilag is támogatta a levelezők munkáját.

5. A magyarországi levelezőmozgalom a Rákosi-korszakban

A Magyar Rádió Levelezési Osztálya 1951 októberében jött létre az MR Agitációs és Propaganda Főosztályon belül, alapja pedig az MDP Politikai Bizottságának a munkás-paraszt levelezésről szóló határozata volt. A szerkesztőségek számára feladatul tűzte ki a levelezőmozgalom fejlesztését, annak felügyeletét és a levelekkel kapcsolatos, elvégzendő feladatokat. A határozat a következőképpen fogalmazott:

A levelezők népi mozgalma pártunk és népköztársaságunk belső demokratizmusának sarkalatos pontja: a dolgozók legszélesebb rétegeit közvetlenül bevonja a párt- és államvezetés, az ellenőrzés munkájába, megteremtve a bírálat és önbírálat tömegmértékű kibontakozásának alapjait.⁵

A Levelezési Osztály működése szervezetlenül indult, mert az ott dolgozók keveset tudtak a munka céljáról és módszereiről, a rádió vezetőségétől nem kaptak iránymutatást, ellenben számos olyan feladatot kellett elvégezniük (ilyen volt például a műsor-lehallgatás vagy a hangversenyek szervezése), amelyek nem tartoztak a korábbi feladataik közé. Később az MDP Központi Vezetőség Sajtóosztálya segített az Osztály munkájának megszervezésében, így 1952 áprilisától kezdve új struktúrában folytatódott a működés.

Az Osztály célja az volt, hogy a beérkező levelek alapján építse és fejlessze a Rádió tömegkapcsolatait. Az ott dolgozók feladatai közé tartozott a rádiós levelezőmozgalom fejlesztése, a beérkező levelek megválaszolása, valamint a felhasználható, adásba kerülő levelek ellenőrzése. Mindennapi tevékenységük része volt, hogy a Rádió osztályai számára napi tájékoztatókat állítsanak össze a legérdekesebb levelekből. Fontos kiemelni, hogy a Rádióban megválaszolt levelek nem fiktív, hanem valódi levelek voltak, valódi problémákkal és kérésekkel.⁶

A munkát nehezítette, hogy kezdetben olyanok dolgoztak a Levelezési Osztályon, akik nemhogy levelezési, de még hasonló típusú munkával sem foglalkoztak korábban. Részben a más munkavégzésre való alkalmatlanságuk miatt, részben pedig büntetésből kerültek ide. A problémák halmozódtak, a Levelezési Osztályt nem fejlesztették, 1953-ban is csak tizenöt fő dolgozott itt. A munkaszervezésben pedig az egyik legnagyobb probléma az volt, hogy a levelek nagyobb része nem spontán érkezett, hanem az osztály kérte fel a levelezőket arra, hogy egy adott problémáról írjanak. 1952 végén megindult a falusi levelezők spontán mozgalma is, és ezzel

⁴ Lásd például: Az orosz parasztok megölik a vörös kémeket. *Az Est*, 1928. október 26., 7. o.

⁵ HU-MNL-OL-276-60-61. A Politikai Bizottság határozata a munkás-paraszt levelező mozgalomról, 1951. szeptember 20.

⁶ HU-MNL-OL-276-89-262. Jelentés a Levelezési Osztály munkájáról és átszervezéséről, [1952].

egy időben megkezdődött a levelezői ankétok megrendezése is, amelyeket a Falu és a Hírszerkesztőségi rovatok munkatársai tartottak.⁷

1954-ben decentralizálták a Munkás-Paraszt Levelezési Osztály működését. Az újrászervezéstől azt várták, hogy a Rádió műsorkészítéssel foglalkozó osztályai nagyobb figyelmet fordíthatnak majd a beérkező levelekre – de ez nem azt jelentette, hogy a levelek az MR különböző osztályaihoz kerültek. Csak azokat irányították át, amelyeket a Politikai Bizottság döntése alapján a műsorkészítés folyamatában figyelembe kellett venni. Ennek ellenére továbbra is probléma volt, hogy a központi levelezési osztállyal ellentétben a többi osztály igencsak kelletlenül foglalkozott a levelekkel, és ez főként a különböző szervekhez való eljuttatásuk és a válaszadás területén jelentett nagy problémát.

A Központi Levelezési Osztály feladatai közé tartozott, hogy a beérkező levelekről az MDP vezető szervei és az MR politikai munkatársai részére havonta két olyan tájékoztatót állítsanak össze, amely bemutatja, hogy az ország lakosait milyen kérdések foglalkoztatják. Ez azért is volt kiemelten fontos, mert 1949 után nem volt hivatalos közvélemény-kutatás Magyarországon, így a tájékoztatók és a hangulatjelentések vették át a tudományosan megalapozott kutatások szerepét (Lénárt 2005).

A Központi Levelezési Osztályhoz tartozott a miniszterialis és központi állami (államigazgatási) szervekkel, valamint a tömegszervezetekkel való kapcsolattartás is. A levelek megválaszolása azért is lényeges, mert ez agitációs eszköz is volt: segítette a hallgatót egy-egy általa felvetett kérdés vagy probléma „helyes” (azaz párt-szerű) értelmezésében. Ehhez kapcsolódott a heti két alkalommal sugárzott levelező műsor is. Mindezek azt a látszatot keltették, hogy a hallgató bizalommal fordulhat a Rádióhoz panaszaiival, problémáival, onnan meghallgatást és megoldást várhat.⁸

1953-tól már két műsor foglalkozott a beérkező levelekkel: a „Válaszolunk falusi hallgatóinknak” és a „Kedves Hallgatóink”. Erről Kispista István (1991), a Rádió akkori munkatársa a következőket mondta:

Majd ötvenháromban a Nagy Imre-féle kormányprogram idején indítottak egy olyan műsort, melynek a címe az volt: Válaszolunk falusi hallgatóinknak. Naponta elhangzott. Rengeteg volt a panasz: jogtalanul elvettek földet az emberektől, lesöpörték a padlásról még a vetéshez félretett gabonát is. Bátran lehetett abban a műsorban dolgozni. És biztattak a főnökeim, csak bele... Még följebbről is jött erre ösztönzés.⁹

Kispista állítását támasztják alá az MDP KV APO részére készült feljegyzések is, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy 1951 és 1955 között a kezdeti évi ezer darabról több mint nyolcvanszorosára emelkedett a Rádióhoz érkező panaszos levelek száma.¹⁰

6. A Rádió műsorával kapcsolatos levelek

Az itt bemutatott levelek szerzői nem tartoztak a levelezőmozgalomhoz. Alkalmi levélírók voltak, akik nem a mozgalom hatására, hanem egyéni problémáik miatt fordultak a Rádióhoz. Leveleikben a média által konstruált világképpel szembeállították az általuk megtapasztalt valóságot. Ezek a levelek nem a szocializmus építéséről szóltak, nem az eredményeikkel dicsekedtek, hanem – éppen ellenkezőleg – a propaganda és az általuk megélt mindennapok között feszülő ellentétekre mutattak rá. Ezeket a leveleket többnyire vidéki, néhány elemi

7 HU-MNL-OL-276-89-262. Jelentés a Magyar Rádió Levelezési és Tömegkapcsolatok osztályának eddig végzett munkájáról, 1953. január 8.

8 HU-MNL-OL-276-89-262. Jelentés a Munkás-Paraszt Levelezési Osztály 1954-ben elért eredményeiről és hiányosságairól [1954].

9 Bajor Nagy Ernő: Vallatószerékben Kispista István. *Ország-Világ*, 1991. október 23., 14–15. o.

10 HU-MNL-OL-276-89-262. Feljegyzés a Magyar Rádió levelezési munkájáról, 1956. január 17.

végzett emberek írták.¹¹ A feldolgozás során külön nehézséget okozott ezeknek a leveleknek az elolvasása, mert láthatóan nehézséget jelentett a szerzőknek a gondolataikat írásban visszaadni – ennek ellenére mégis papírt és tollat ragadtak, ami jelzi, hogy komolyan vették a hallgatói levelezés intézményét. A levelek nagy része vagy egy-egy rádióműsorra, vagy a rádió egész műsorstruktúrájára reflektált, és a szerzők ezekből vezették le az általuk tapasztaltakat – amelyek a lehető legmesszebb vannak a rádió által sugárzott képtől.

6.1. Nehéz sorsú bányászok és éhezõ munkások

1953. január 13-án a Kossuth Rádió a reggeli hírek között számolt be a bányászok által végzett munkáról. Elhangzott, hogy a bányászok a népgazdaság szempontjából fontos munkát végeztek, azonban a jó, tervszerű munka mellett bizonyos hiányosságok is voltak, amelyek a rossz munkaszervezésből adódtak.¹² Baranyai Ferencné erre a riportra reagált.¹³ Levelének hangvétele nem támadó, inkább tényleíró jellegű. A megszólítás „Tisztelt elvtársak” volt, a levelet a szerző aláírta, és „elvtársi üdvözléssel” zárta. Arra kérte a Rádió munkatársait, hogy menjenek el Tatabányára, és nézzék meg, hogy milyen körülmények között élnek azok a bányászok, akiket a rádióban említettek. A levélíró azt állította, hogy a rádióban elhangzott eredményeket a bányászok úgy – vagy annak ellenére – érték el, hogy ők „mostoha gyermekei az országnak”. Szerinte a bányászok és országsszerte a munkások alig jutnak elégséges élelemhez, fizetésük alacsony, a boltok pedig konganak az ürességtől. Azt is hozzátette, hogy szerinte a helyzet sokkal rosszabb, mint a háború alatt volt, mert akkor megfelelő élelemhez jutottak, most pedig szinte mindenki éhezik. Éppen ezért a levélíró azt kérte, hogy a Rádió hívja fel a hivatalos és a felelős szervek figyelmét az általa leírt helyzetre, és a – szerinte – tarthatatlan állapotokra.

Baranyai Ferencné tehát azért fordult a Rádióhoz, hogy felhívja a figyelmet a propaganda és a valóság között feszülő ellentmondásokra, és a Rádióban látta azt a lehetőséget, hogy a munkások problémáját eljuttassa a hivatalos szervekhez. Tette mindezt úgy, hogy nem vádolt és nem nevezett meg felelősöket, és sem a megszólítás, sem az elköszönés, sem a levél szövege nem volt udvariatlan vagy ellenséges a rendszerrel szemben.

6.2. A műsorkínálat nem elégíti ki a munkásosztály igényeit

Nemcsak egy adott műsorról, hírrel kapcsolatos vélemények érkeztek a Magyar Rádióhoz, hanem olyan levelek is, amelyek általánosságban reagáltak a műsorkínálatra. Egy 1952. december 23-án kelt levél (amelyet egyvalaki fogalmazott meg többek nevében) arra hívta fel a műsorszerkesztők figyelmét, hogy a munkásosztály és a parasztság számára sugárzott műsorok semmiféle élvezeti értékkel nem bírnak, és véleményük szerint nem nekik szólnak: „mi dolgozók és földmunkások nem tudunk haladni ezzel a borzasztó magas életszínvonal emelkedéssel és kulturával”.¹⁴

A levélírók nehezményezik azt is, hogy nem vagy csak olyan időpontban (leginkább este 10 óra után) sugároznak tánczenét, amikor a dolgozók már nem hallgatnak rádiót, mert alszanak vagy – mint írják – a mindennapi munka fáradalmait pihenik ki. Azt is kiemelték, hogy a számukra élvezhető műsorokat a Petőfi adón sugározzák, amit nem minden típusú rádión lehet vételezni. A levélírók által megfogalmazott kérés az volt, hogy a Rádió lehetőleg olyan időpontban adjon számukra is élvezhető tartalmat, amikor a dolgozóknak lehetőségük is van hallgatni azt, tehát a reggeli, a délutáni vagy a koraesti műsorsávokban. Arra is kérték a Rádiót, hogy ne komolyzenét adjanak, „amit azthiszem egyetlen magamfajta dolgozó sem szívelel mert nem érti”. Véleményük

¹¹ A leveleket az eredeti helyesírással közlöm – Sz. N. G.

¹² Kossuth Rádió reggeli hírek, 1953. január 13. 5:30. *Hungarian Monitoring*, 1953. január 13., 339. o.

¹³ HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-Baranyai Ferencné (1953. január 13.).

¹⁴ HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-Borbély Ferenc és sokan mások (1952. december 23.).

szerint ezeket a műsorokat csak azok élvezik, akik az elit tagjai, hiszen – mint mondják – ők érnek rá arra, hogy unalmukban ilyen előadásokra járjanak.

Azt is kifogásolták, hogy a Rádióban alig sugároznak olyan műsort, amely magyar nyelvű lenne. Ezért arra is kérték a Rádió vezetését, hogy ha már Magyar Rádió az intézmény neve, akkor magyar és ne orosz vagy más idegennyelvű műsorokat és zenét sugározzanak. Mint írják:

Hapedig tovább is ilyen műsor marad továbbra is akkor volna egy ajánlatunk sok pénz és anyagmegtakarítás szüntessék meg az itt működő studiót és kapcsolják Moszkvát és akkor nagyon sok pénzt takarít meg az állam!!!¹⁵

A szórakoztató műsorokkal kapcsolatos ellenérzésre több levélíró is felhívta a Rádió figyelmét: „...nincs egy szórakoztató műsor vagy gyűlöletet szítanak valaki ellen vagy egyszerűen agyon dicsérnek valakit szovjetet persze.”¹⁶ Egy másik levélíró pedig azokat a művészeket tette felelőssé, akik részt vettek ezeknek a műsoroknak az elkészítésében.¹⁷

6.3. „Aljas rágalomhadjárat” és a külföldi adók zavarása

1953. február 23-án érkezett egy, az eddigieknél ellenségesebb hangvételű levél is, amely jól mutatja a lenini-sztálini típusú tájékoztatáspolitikát és a közönség elvárásai közötti szakadékot. A feladó „Tiborc” Ferencz, aki a címzés szerint a törökszentmiklósi Newyork út 1. szám alatt lakott. Az idézőjeles névből és a New York útból nyilvánvaló, hogy se a név, se a címzés nem eredeti, ellenben mindkettő beszédes. Tiborc Katona József *Bánk bán* című drámájának egyik fontos szereplője, akinek hangján az elnyomott nép szólal meg, míg New York utalás lehet a szabad, nyugati világra. A szerző a levél végén, az aláírás alatt zárójelben proletárként, tehát a rendszer kedvezményezettjeként azonosította magát.

A levélíró a Rádió teljes műsorfolyamát kritikával illette. Azt kérte, hogy hagyják abba a külföldi rádióadások zavarását, és ne zárják el a magyarokat attól a lehetőségtől, hogy a világban zajló folyamatokról más, akár a magyar (vagy szovjet) állásponttal ellentétes véleményeket is kapjon – talán itt érhető tetten New York beemelésének a fontossága. Úgy folytatta, hogy a lakosságnak elege van a Kossuth Rádióból ömlő propagandából:

Lehetetlen észre nem venni hogy az ország 99% vagy még több is torkig van a Kossuth rádió aljas rágalom hadjáratával és a sok haszontalan munka verseny és élet színvonal emelkedés és más egyéb haszontalan és hányingert keltő ostobaságokkal a Moszkva által kiagyalt frázisok szajkózásával torkig van mindenki, mert látja mindenki az ellenkezőjét a nyomort és a gazdasági romlást.¹⁸

Azt javasolja, hogy ha továbbra is fenn akarják tartani a külföldi (lényegében nyugati) adók zavarását, akkor legalább azokat az adókat ne zavarják, amelyek olyan műsorokat sugároznak, amelynek szolgáltatásáról a Magyar Rádió a folyamatosan ömlő propaganda mellett elfeledkezett, például zenét. Váteszi a levél lezárása, amelyben a szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a zavarás nem teljeskörű végrehajtása egyszer még jó mentségként fog szolgálni a rádió munkatársainak.¹⁹ Vagyis a szerző menekülőutat is kínált a rendszer üzemeltetőinek, és áttételesen utal egy rendszerellenes népfelkelés lehetőségére is.

15 Uo.

16 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-névtelen (1953. március 5.).

17 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-Titóz (?) (d.n.).

18 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-„Tiborc” Ferencz (1952. február 3.).

19 Uo.

„Tiborc” levele is a Rádió műsorpolitikáját kritizálta, de nemcsak a zenei adásokat és azok minőségét tette szóvá, hanem a propaganda elviselhetetlenségét is jelezte, utalt a hazugságokra, a valóság eltagadására, meghajlítására. Figyelemre méltó, hogy mindezt Moszkvát tette felelőssé.

6.4. „Émelygős propaganda”

A következő levelet 1953. március 5-én adták postára. A dátum már önmagában vízvázlat volt a szovjet és a kelet-közép európai totalitárius rendszerek működése szempontjából: Magyarországon a Kossuth Rádió március 4-én,²⁰ míg a *Szabad Nép* március 5-én²¹ – a TASZSZ közleménye alapján – közölt először híreket Sztálin egészségi állapotáról, betegségéről (Vámos 2003).

A levelet egy névtelen családanya írta a Rádiónak, aki az adásokból ömlő „émelygős propaganda” elviselhetetlenségéről és a szórakoztató műsorok hiányáról panaszkodott.²² A termelési riportokra hivatkozva a munkás- és parasztemberek megszólítását nehezítette. Konkrét műsorban és napilapban megjelenő anyagokra utalt – ezeknek nem találtuk nyomát –, és egy *Esti Budapest*-ből kivágott karikatúrát is csatolt leveléhez, amelyen a Vörös Csillag Traktorgyár udvarán hónapok óta „ázó és fázó” traktorok beszélgetése olvasható.

A Magyar Rádió Déli Hangos Újság című műsorának egyik riportja a termelés emelésének szükségességéről és az azt gátolni igyekvő munkásokról, vezetőkről szólt. A levélíró kifejezte, hogy azt szeretné, hogy ez a műsor lekerüljön a Rádió műsorai közül, mert szerinte az „valótlan és propagandát szuggerál”.²³

6.5. Elnyomás, kizsákmányolás és hazugságok

1953. március 25-én kelt egy levél, amely a Falurádió műsorával foglalkozott. Írójának véleménye szerint a vezetékes rádiót azért kötötték be,²⁴ hogy minden pillanatban sugározhasák a propagandát. A levélíró párhuzamot vont kora és a Horthy-korszak között, és azt állapította meg, hogy a parasztembereknek a világháború előtt könnyebb és kiszámíthatóbb életük volt. Míg 1945-ben állítása szerint a lakosság fele kommunista volt, addig a kommunista párt tevékenysége nyomán ez a szám jelentős mértékben csökkent, szerinte „száz közül talán 5 ember van”.²⁵ Ezt azzal magyarázta, hogy míg szerinte 1945-ben mindenki azon munkálkodott, hogy a lehető legtöbb földet szerezze meg a földosztás során, addig 1953-ra már mindenki szabadulna a földtől és a helyi tanácsoknak elképzelésük sincs arról, hogy mit is kezdjenek vele – érdekes, hogy a kollektivizálást nem említette meg. Ugyanis – mint folytatta – a parasztság nem tud megélni a földből, ezért mindenki inkább a bányákba igyekszik munkát találni. Ugyanakkor – tette fel a kérdést –, ha mindenki a bányában fog dolgozni, akkor vajon ki fogja megtermelni az élelmiszert az országnak?

A levélíró utalt a médiában és az oktatásban megjelenő propagandára is, amely szerinte azt súlyolja, hogy 1945 előtt elnyomás és kizsákmányolás volt. Azonban szerinte az embereket nem lehet becsapni: nagyon jól látja mindenki, hogy amit a múlt rendszerre mondanak, az tulajdonképpen az aktuális valóság, hiszen nap mint nap szembesülnek vele az emberek. Látják az éhezést, az áruhiányt, vagy ha van is áru a boltokban, az szinte

20 Kossuth Rádió. Jelentés Sztálin egészségi állapotáról, 1953. március 4. 13:00. *Hungarian Monitoring*, 1953. január 13., 339. o.

21 Kormányközlemény Joszif Visszarionovics Sztálinnak, a Szovjetunió Minisztertanácsa elnökének és az SZKP Központi Bizottsága titkárának betegségéről. *Szabad Nép*, 1953. március 5., 1. o.

22 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-névtelen (1953. március 5.).

23 Uo.

24 „Nagy jelentőségű előnye a vezetékes rádiónak, hogy megakadályozza az ellenséges propaganda adások hallgatását, szemben a rádióvevő készülék tulajdonosokkal, akik rádiójukkal szabadon vehetnek minden tetszés szerinti állomást. A vezetékes rádió ezen kívül tömegmozgósítás céljára is felhasználható anélkül, hogy a rajta leadott műsoranyagot az éterbe is kellene sugározni” (Ólmosi 2007).

25 HU-MNL-OL-XXVI-A-8-a-177. d.-hallgatói levelek-Asztalos Ignác (1953. március 25.).

megfizethetetlen, a beszolgáltatást, az adókat: „Ijen kizsákmányolás még muta a világ fön nem áll nem volt mint most van. Se a Horti se az Osztrák rendszerbe ez nem volt”.²⁶

A szerző utalt a Szovjetunióra is. Elmondása szerint április 4-e nem a felszabadulást hozta el, hanem a rabságot és az elnyomást. Azt is megállapította, hogy a Szovjetunió mindig csak a pusztulást eredményezte: ahogy 1849-ben, úgy 1945-ben is – érdekes, hogy az akkori cári Oroszországot is Szovjetunióként említette.

Kiemelte azt is, hogy véleménye szerint 1945-ben becsapta őket a Kommunista Párt. Felidézte, hogy Rákosi Mátyás 1945-ben a levélíró lakóhelyén beszédet tartva azt mondta, hogy ha bárki el akarná venni a jogos tulajdonukat, akkor azt fejszével kergessék el. Levelében a politikai elnyomás is szóba került:

„Tavaj [1952-ben] nálunk az emberek mikor vitték a [olvashatatlan – Sz. N. G.] az adóba, fia lánya szembe szát velük emlékezetébe hozták hogy mintmondot Rákosi mikor náluk beszédet mondott azonal elviték őket a rendőrök elüjtetik őket a sötétségre tiz gyerekes apának fia és lányát. Ez az igazság? Ez a szabacság?”²⁷

Úgy folytatta, hogy véleménye szerint nemcsak a falusi embereknek, hanem az ipari munkásoknak sincs meg az a szabadságuk, amit ígértek nekik, hiszen nem hagyhatják ott a munkahelyüket, mert nem adják ki a munkakönyvüket. Az is megjegyezte, hogy ha a Horthy-korszakban egy cseléd ott akarta hagyni a munkáját, akkor három hónappal a felmondás után oda mehetett dolgozni, ahová akart.

A levél végén arról is említést tett, hogy a Rádióban folyamatosan dicsérik a téészek munkáját, eredményeit, de szerinte ez is hazugság. Megemlítette, hogy a falujában az egyik téesztag asszony seprűnyéllel verte le a vezetékes rádiót, azzal a felkiáltással, hogy miért hallgassák, ha folyamatosan csak a hazugság szól belőle. Levele végén pedig azt kérte a Rádió vezetésétől, hogy: „Sziveskedjenek levelemet eljuttatni Rákosinak és a töbi társainak. Névtelenül mert szój igazat betörök a fejed.”²⁸

Figyelemre méltó, hogy ebben a levélben a legfontosabb elem a múlt és a jelen összehasonlítása, és annak a következtetésnek megfogalmazása, hogy az előző rendszerben minden jobb volt, mert könnyebb és kiszámíthatóbb volt az élet. Ugyanakkor új elemként jelenik meg a fizikai elnyomás, a terror alkalmazásának bemutatása azokkal szemben, akik rámutattak arra, hogy az 1945-ben ígért változások nem következtek be. Fontos, hogy ez a levél már Sztálin halála után, ugyanakkor még a Nagy Imre által meghirdetett „új szakasz” előtt íródott, ennek ellenére már megjelenik benne a remény arra, hogy a Nagy Imre által beharangozott reformok egy igazságosabb és emberségesebb rendszert hozhatnak.

7. Összegzés

Ebben a tanulmányban a Magyar Rádióhoz címzett hallgatói levelekből válogattunk, és arra törekedtünk, hogy olyan írásokat mutassunk be, amelyek kapcsolódtak a rádióban elhangzó műsorokhoz és a propaganda hallgatói észleléséhez. Számos levél célja nem az volt, hogy a rádióműsorra reflektáljon, hanem a szerzők a Rádióhoz mint intézkedő szervhez fordultak abban a hitben, hogy a Rádióhoz megvan az egyéni ügyek megoldásához szükséges intézményi kapcsolatrendszere a politikai vezetőkkel.

Az 1950-es évek elején a szocialista országokban élők kétféle valóságrepresentációval találkoztak. Volt az állami propaganda által sugalmazott kép, és volt egy megélt vagy átélt valóság, amely gyakran nem egyezett a politikailag propagáltakkal. Az itt bemutatott levelekből az rajzolódik ki, hogy nem mindenki fogadta el feltétel nélkül a média által felkínált értelmezési kereteket, és többen hangot is adtak az ellenvéleményüknek. Az is látható, hogy a levélírók jellemzően saját mikroközösségük szempontjából fogalmaztak meg kritikát, így ezek

26 Uo.

27 Uo.

28 Uo.

a levelek nemcsak médiatörténeti, hanem mikro- és társadalomtörténeti szempontból is lényegesek, mert valós egyéni történeteket rajzolnak fel. A levelek nagy része nagyon pontosan mutat rá egy-egy közösség problémájára, amellyel a hatalom érdemben nem foglalkozott, és amelyet olykor nem is tett láthatóvá a nyilvános szférában.

A hallgatói levelek ugyan nem képesek pótolni a tudományos alapon meg (nem) valósult közvéleménykutatásokat, de a politikai célok miatt szándékosan torzított hangulatjelentéseknél tisztább képet mutatnak a lakosság politikai véleményéről és az általuk megélt mindennapokról.

Felhasznált irodalom

- Classen, Christoph (2013): Captive Audience? GDR Radio in the Mirror of Listeners' Mail. *Cold War History*, vol. 13, no. 2, pp. 239–254, <http://dx.doi.org/10.1080/14682745.2012.757136>
- Fitzpatrick, Sheila (1997): Readers' Letter to Krest'ianskaia Gazeta, 1938. *Russian History*, vol. 24, no. 1–2, pp. 149–170, <https://doi.org/10.1163/187633197X00096>
- Hicks, Jeremy (2006): From Conduits to Commanders. Shifting Views of Worker Correspondents 1924–26. *Revolutionary Russia*, vol. 19, no. 2, pp. 131–149, <https://doi.org/10.1080/09546540600970773>
- Hicks, Jeremy (2007): Worker Correspondent: Between Journalism and Literature. *The Russian Review*, vol. 66, pp. 568–585, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9434.2007.00459.x>
- Kommer Erika (2019): „Elindultak szeptemberben...”. Ifjúságnevelés a kisebbségi szocialista sajtóban: A Neue Banater Zeitung és a Szabad Szó gyermek- és ifjúsági rovatai (1968–1990). Scientia (Sapientia Könyvek).
- Németh László (2022): Vidéki ellenségképek a Szabad Népből. Károli Gáspár Református Egyetem & L'Harmattan.
- Ólmosi Zoltán (2007): A néprádió és a vezetékes rádió az ötvenes években. *Archívnet*, 7. évf., 6. sz., https://www.archivnet.hu/politika/a_nepradio_es_a_vezetekes_radio_az_otvenes_ekben.html
- Simándi Irén (2015): *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949–1952*. Gondolat.
- Simms, Brendan (1991): The Worker Correspondents' Movement in Württemberg during the Weimar Republic: 1928–33. *European History Quarterly*, vol. 21, pp. 481–514, <https://doi.org/10.1177/026569149102100403>
- Storella, C. J. & Sokolov, A. K. (2013): *The Voice of the People: Letters from the Soviet Village, 1918–1932*. Yale University Press, <https://doi.org/10.12987/yale/9780300112337.001.0001>
- Szabó B. István (1997): Örkény. Balassi.
- Szijártó Zsolt (2008): *A hely hatalma: lokális szcénák – globális folyamatok*. Gondolat.
- Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár-korszakban*. Napvilág.
- Takács Róbert (2013): A sztálini modell átalakítása a magyar tömegkommunikációban. *Múltunk*, 58. évf., 3. sz., 69–103. o.
- Takács Róbert (2015): A sajtószabadság határmezsgyéi az államszocializmus korában (1948–1989). In: Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*, 387–616. o. Wolters Kluwer.
- Tóth Judit (2021): *Kulákbánat. Kulákelles propaganda a Ludas Matyiban*. Világok Kiadó.
- Vámos György (2023): „Mit ér a szó most?”. Rádióműsorok Sztálin haláláról. *Beszélő*, 3. sz., 56–68. o.